

Etnokultūrinio tapatumo raiška: Varėnos rajono vaikų folkloro ansambliai

AUŠRA ZABIELIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El paštas: azabieliene@takas.lt

Vykdam autorės 2003 m. Lietuvoje pradėtą jaunimo bei suaugusiųjų folkloro ansamblių tyrimą ir siekiant visapusiškos šio etnokultūrinio reiškinių sklaidos analizės, pradėtas analogiškas vaikų folkloro kolektyvų tyrimas. Etnologiniu aspektu vaikų folkloro ansambliai Lietuvoje iki šiol dar nebuvo analizuojami. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti dabartines vaikų folkloro ansamblių veiklos realijas bei tarpusavyje palyginti suaugusiųjų ir vaikų kolektyvų veiklos specifiką. Atliktas tyrimas rodo, kad folklorinėje veikloje, vaikams dainuojant ir šokant dzūkiskas dainas bei šokius, propaguojant dzūkiską tarmę, vyksta ne tik labai svarbūs pažintiniai, ugdomieji procesai, bet ir formuojamas vietinis (šiuo atveju – dzūkiskas) etnokultūrinis tapatumas.

Raktažodžiai: vaikai, folkloro ansamblis, veikla, Dzūkijos etnografinis regionas

XX a. pabaigoje Lietuvos visuomenėje, ypač tarp vaikų ir jaunimo, sparčiai ėmė stiprėti atsivėrusio pasaulio kultūrų įtaka. „<...> iš įprastinio lėtai prasismelkiančio etninės kultūros konteksto jos virto kasdienio vartojimo dalyku, išjudinančiu kultūros tęstinumo pamatus“¹. T. H. Eriksenas pažymi, kad kuo greitesni ir didesni yra pokyčiai, tuo sunkiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą. Vyresnės kartos patirtis ir išmintis ne būtina suvokiama kaip aktuali². Nagrinėdami šiuolaikinėje visuomenėje jaunimo perimamas tradicijas etnologai susiduria su ribota inkulturacija³. Didėjantis atotrūkis tarp kartų, naujos migracijos bangos, išsiplėtojusios komunikacijos, pagaliau, nevienareikšmiai vertintina švietimo reforma – tik dalis veiksnių, darančių įtaką jaunajai kartai. Kokia bus jauno žmogaus vertybių sistema, kaip susiformuos asmenybė, priklauso nuo daugelio veiksnių. Vienas jų – tautinis ugdymas pažindinant su tautos kultūros vertybėmis. „Vertybės išliko viena iš svarbių temų, leidžiančių atskleisti lokalius kartų kultūros perimamumo, jos formų suvokimo ir vertinimo posūkius“, – teigia Irena Regina Merkienė⁴. Etninės kultūros formų perimamumą tarp kartų puikiai iliustruoja vaikų folkloro ansamblių veikla. Iš vyresniosios kartos perimdami etnokultūrinės tradicijas vaikai jas suvokia, vertina ir tęsia jau naujuoju laiko tarpsniu. Folkloro ansamblyje vykstantis vaikų ir paauglių etnokultūrinio tapatumo formavimasis yra labai reikšmingas, nes kultūriniai tapatumai, pasak Bronislovo Kuzmicko, „<...> gali silpti ir

¹ Merkienė 2006: 55.

² Eriksen 2004: 157–158.

³ Šaknys 2009: 88.

⁴ Merkienė 2006: 55.

nykti, <...> kai klostosi tokia socialinė aplinka, kad siaurai vartotojiška gyvenimo nuostata išstumia kitokias vertybines orientacijas...“⁵ Tuo tarpu unikaliu etnokultūriniu reiškiniu laikomas folkloro ansamblis, kaip ir pati etninė kultūra, yra gyva kultūros vertybių sistema, šiuolaikinių kūrybinių vyksmų padedanti išlaikyti tautinę tapatybę bei atverianti galimybes visavertei kultūros raiškai pasaulio tautų bendrijoje⁶.

Vaikų folkloro ansambliai Lietuvoje pradėjo kurtis nuo 1970 metų. Tai – Kupiškio r. Virbališkių kaimo vaikų folkloro ansamblis, Rokiškio r. Juodupės meninio lavinimo centro vaikų ansamblis „Volungė“, P. Stulgos vaikų folkloro studija Kaune, M. K. Čiurlionio meno mokyklos ansamblis Vilniuje ir kt. Liaudies kultūros centro Muzikinio folkloro poskyrio vadovės Jūratės Šemetaitės duomenimis, šiuo metu Lietuvoje esama apie 500 vaikų folkloro ansamblių⁷. Nors šis skaičius pakankamai įspūdingas, tačiau ansambliai dideliu mokslininkų dėmesiu pasigirti negali. Apie jų veiklą Lietuvoje kartais rašoma dienraščių ir žurnalų informacinio pobūdžio publikacijose⁸, kurių mes čia neapartinėsime. Išsamesnes etnokultūros specialistų studijas apie vaikų kolektyvų veiklą galima suskaičiuoti ant rankos pirštų, ir beveik visose ši veikla nagrinėjama skirtingais aspektais – repertuaro problematika, choreografinis folkloras bei pažintinė, auklėjamoji vaikų folkloro funkcija.

Apie tai, kaip vaikų folkloro ansambliuose repertuaras padeda tęsti, atkurti ar kurti etnokultūrinės tradicijas, yra nagrinėjusi Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. Straipsnyje „Folkloras vaikų ansambliuose“ etnomuzikologė akcentuoja, kad „<...> norint išsaugoti tradicinę liaudies kūrybą, būtina reikia kurti kuo daugiau vaikų folkloro ansamblių, kurie, atrodytų, yra viena geriausių folkloro gaivinimo formų. Tada galbūt nenutrūktų, o būtų tęsiama tautosakos perdavimo iš kartos į kartą tradicija (žinoma, jei tuo ateityje pasirūpintų šiandieniniai vaikai)“⁹. Autorė, iškeldama pagrindines vaikų kolektyvų problemas – kokią repertuarą atlikti ir kaip tai daryti, pateikia ne vieną rekomendaciją, pagal kokius kriterijus reikėtų sudaryti repertuarą, kaip formuoti vaikų balsus bei ieškoti savito ansamblio stiliaus. Rašydama apie vaikų folkloro ansamblių repertuaro formavimą D. Račiūnaitė-Vyčinienė analizuoja daugeliui kolektyvų aktualią problemą: „ar palikti suaugusiųjų dainų skverbimosi į vaikų repertuarą procesą „savieigai“, ar šiek tiek jį reguliuoti, atsižvelgiant į senąsias dainų norminimo taisykles“¹⁰. Autorė, trumpai apžvelgdama vaikų atskirų amžiaus tarpinių repertuarą, siūlo į jį įtraukti vaiko saviraišką kolektyve skatinančias kolektyvines sutartines¹¹, kuriose svarbus kūrybos ir bendro muzikavimo, žaidimo procesas. Jos paruošia vaikus „tikrosioms“ sutartinėms – problemiškesniais vaikų ansamblių repertuaro daliais. D. Račiūnaitė-Vyčinienė mokslinio ir taikomojo pobūdžio straipsniuose viena pirmųjų perteikė vertingą savo darbo patirtį, kuri susikaupė dirbant su M. K. Čiurlionio meno mokyklos vaikų ansambliu.

Žaidimo ir judėjimo svarbą vaikams pabrėžianti Audronė Vakarinienė, kalbėdama apie vaikų folkloro ansamblius ir choreografinį folklorą, teigia, kad kūrybos bei improvizacijos

⁵ Kuzmickas 2007: 29.

⁶ *Tautinės tapatybės dramaturgija* 2005: 6.

⁷ Šiuos duomenis autorei pateikė Jūratė Šemetaitė 2009 m. birželio 1 d. Į šį skaičių įeina ir įvairūs etnokultūros entuziastų klubai, kur tik kartais dainuojamos liaudies dainos. Daugiausia vaikų folkloro ansamblių yra didmiesčiuose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje.

⁸ Kakanauskas 1999: 44–46; Giedraitis 2000: 68–79; Giedraitis 2007: 74–84.

⁹ Račiūnaitė 1989: 103.

¹⁰ Račiūnaitė-Vyčinienė 2003: 82.

¹¹ Ten pat: 83.

aspektas vaikams yra labai aktualus. Mokant vaikus tradicinių šokių, žaidimų ar ratelių, svarbu skatinti šokančių vaikų kūrybiškumą, o ne (kaip dažnai būna) patiems vadovams „tobulinti“ autentišką šokį. Mokslininkė pažymi, kad „Leisdami improvizuoti, folkloro medžiagą aktualizuojame, pritaikome konkrečiai situacijai“¹². Ji taip pat siūlo atsisakyti stereotipinio skirstymo, kas choreografiniame folklore yra vaikiška ir nevaikiška, ir kartu vengti sudėtingų suaugusiųjų šokių. Kaimų ir miestelių vaikų folkloro ansambliams, pasak straipsnio autorės, teisingiausia būtų remtis vietiniu, ypač pačių vaikų susirinktu ir perimtu, choreografiniu folkloru.

Pažintinės, auklėjamosios vaikų folkloro funkcijos tyrimus daugiausia atlieka socialinių mokslų atstovai – edukologai bei sociologai. Ties jais plačiau neapsistodami tik paminėsim, kad, analizuodama vaikų folkloro ansamblių auklėjamąją reikšmę, ir vaikų kūrybos folklore, ir suaugusiųjų specialiai sukurtame vaikams Inija Trinkūnienė išskiria vyraujančią pažintinę auklėjamąją funkciją¹³. Mokslininkės atlikti sociologiniai tyrimai rodo, kad tokios vaikų folkloro ansamblių darbo formos, kaip vakaronės ar folkloro rinkimas, sudaro vaikams ypač palankias sąlygas perimti folkloro vertybes ir toliau jas kūrybiškai taikyti¹⁴.

Iš trumpos publikacijų apžvalgos matyti, kad skirtingais aspektais tirdamos vaikų folkloro ansamblius mokslininkės prieina bendrą išvadą: svarbiausia aktualizuoti folklorą, skatinti vaikų kūrybiškumą ir tai daryti pasitelkiant pačias įvairiausias darbo formas. Galima teigti, kad nuo 8-ojo dešimtmečio gyvuojantį (taigi dar visiškai „jauną“) etnokultūrinį reiškinį – vaikų folkloro ansamblių veiklą – Lietuvoje tik pradėdama tirti. Šio straipsnio autorė nutarė šiuos tyrimus praplėsti, papildydama nauju, etnologiniu, aspektu.

2003–2007 m. visoje Lietuvos teritorijoje tiriant jaunimo ir suaugusiųjų folkloro ansamblių veiklą buvo apklaustas 81 folkloro ansamblis (900 dalyvių ir 83 ansamblių vadovai). Į folkloro ansamblių žvelgta kaip į savitą etnokultūrinį reiškinį, suklasifikuota folkloro ansamblių koncertinė apranga, analizuota folkloro ansamblio reikšmė ir vieta Lietuvos kultūros kontekste, tirtas individualus ansamblio dalyvio ir vadovo santykis bei požiūris į savo veiklą, apibrėžtos pagrindinės ansamblių dalyvių veiklos motyvacijos¹⁵. Tyrimų metu paaiškėjo, kad daugiausia folkloro ansamblių šiuo metu yra Dzūkijos etnografiniame regione. Vien Varėnos rajone yra 23 suaugusiųjų ir 12 vaikų kolektyvų. Dzūkijoje jaunimas iki 25 m. sudaro apie 28 % visų folkloro ansamblių dalyvių. Palyginimui reikia paminėti, kad Aukštaitijos etnografiniame regione šioje veikloje dalyvauja tik 1,9 % jaunimo. Išskirtinis yra Dzūkijos folkloro ansamblių vadovų aktyvumas, padėjęs išsiskirti ir taip tvirtoms dainavimo tradicijoms, nuo seno gyvuojančioms šiame regione, – į savo kolektyvus jie sugebėjo pasikviesti net 40,6 % narių. Apie galias dainavimo tradicijas, jų tęstinumą byloja ir tas faktas, kad daugiausia iš visų Lietuvos regionų – 13,5 % dzūkų – į ansamblius atėjo prikalbinti savo šeimos narių.

Šie autorės tyrimų rezultatai paakino dar kartą sugrįžti į Dzūkiją ir giliau pažvelgti į priežastis, nulėmusias pateiktus reikšmingus folklorinės veiklos faktus, taip pat padiktavo šio straipsnio tikslą – išnagrinėti vaikų folkloro ansamblių veiklos specifiką remiantis Varėnos rajone užfiksuota medžiaga. Siekiant tikslo iškelti šie uždaviniai: 1) apžvelgti vaikų kolektyvų repertuaro formavimo principus; 2) išanalizuoti jų vadovų darbo specifiką; 3) atskleisti vaikų etnomuzikinės veiklos motyvacijas ir palyginti jas su suaugusiųjų.

¹² Vakariniene 2002: 80.

¹³ Trinkūnienė 1989: 99.

¹⁴ Ten pat: 100.

¹⁵ Zabieliene 2003: 113–119; Zabieliene 2006: 38–49; Zabieliene 2007.

Vaikų folkloro ansamblis Lietuvos liaudies kultūros centro „Meno kolektyvų ir jų vadovų veiklos nuostatuose“ apibrėžiamas kaip 3–16 metų vaikų kolektyvas, kuris atlieka vaikiškai pasaulėjautai artimesnę tradicinę liaudies kūrybą¹⁶. Apklaustų ansamblių vadovų duomenimis, vaikai pagal amžiaus grupes dažniausiai dalijami į tris grupes: 3–7 metų ikimokyklinukai, 7–11 metų ir 12–16 (18)¹⁷ metų moksleiviai. Skiriamasis moksleivių amžiaus grupių tarpnis gali varijuoti tarp 10 ir 14 metų.

2008 m. gegužę pagal LII programą „Kultūrinių ir socialinių procesų dinamika: etnografinis ir etnologinis tyrimas“ (rėmė LR kultūros ministerija) straipsnio autorė atliko lauko tyrimą Varėnos rajone. Pagrindinis šio straipsnio šaltinis yra surinkta lauko tyrimų medžiaga, kuri saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne. Apklausti 73 respondentai, tarp jų 8 ansamblių vadovai, stebėtos 5 kolektyvų repeticijos. Anketa, pagal kurią 2003–2007 m. buvo apklausti suaugusiųjų kolektyvai, atsižvelgiant į jauną respondentų amžių, šiam konkrečiam tyrimui buvo truputį pakoreguota. Kai kurių klausimų atsisakyta, manant, kad jie gali būti per daug sudėtingi vaikams, kartu anketa papildyta klausimais: ko vaikai tikėjosi ansamblyje, ką atrado, kas juos nustebino, kas patinka ar nepatinka, kokia bendraamžių reakcija į jų veiklą folkloro ansamblyje.

Kai kurie folklorinės veiklos skirtumai tarp vaikų ir suaugusiųjų kolektyvų išryškėjo tik ilgesnį laiką stebint ansamblių repeticijas ir lyginant šių dviejų kategorijų kolektyvų veiklą. Lauko tyrimų metu buvo naudojami anketavimo, stebėjimo ir pusiau struktūruoto interviu metodai, o duomenys analizuoti lyginamuoju metodu.

Pastebėta, kad vaikų folkloro ansamblių veikla nuo suaugusiųjų skiriasi keliais pagrindiniais aspektais: 1) repertuaru, 2) ugdomąja veikla, 3) repeticijų pobūdžiu, 4) vadovo vaidmeniu, 5) mokymo metodais, 6) dalyvių veiklos motyvacija, 7) scenine apranga. Skirtumų esama ir daugiau, čia išvardyti tik patys ryškiausi, geriausiai atsiskleidę tyrimo metu. Šiame straipsnyje neanalizuosime vaikų kolektyvų sceninės aprangos, palikdami šį klausimą ateičiai.

VAIKŲ KOLEKTYVŲ REPERTUARO FORMAVIMAS

Kaip taikliai pastebi D. Račiūnaitė-Vyčinienė, kol vaikų ansamblių Lietuvoje buvo vos kelias, jų repertuaro problema atrodė visai neaktuali. „Kuo gi daugiau vaikai gali būti, jei ne piemenimis?“¹⁸ Atsiradus daugiau vaikų kolektyvų, jų atliekamos piemenėlių programos pradėjo įkyrėti. Be to, jos vaikams įdomios ir aktualios tik tol, kol jie patys yra „piemenų“ amžiaus – 7–15 metų¹⁹. Pastaruoju metu vaikams, nors ir gyvenantiems kaime, o juo labiau mieste, vienas iš aplinkos pažinimo būdų yra pasakos, padavimai, patarlės, dainos, dūdelėmis imituojami paukščių balsai ir t. t. Taip atsiskleidžia vaikų folkloro pažintinė auklėjamoji funkcija. Vėliau laipsniškai pereinama nuo paprastų prie sudėtingesnių formų. Paauglių kolektyvuose, ypač miestuose, D. Račiūnaitė-Vyčinienė pataria nevengti ir suaugusiųjų repertuaro, nes dabartiniai vaikai vystosi ir bręsta pakankamai anksti²⁰. Paaugliams patrauklios yra jaunimo meilės dainos, kaip pastebi dalis apklaustų vaikų ansamblių vadovų ir dalyvių, labai patinka truputį sušiuolaikintas tradicinis folkloras.

¹⁶ Meno kolektyvų ir jų vadovų veiklos nuostatai.

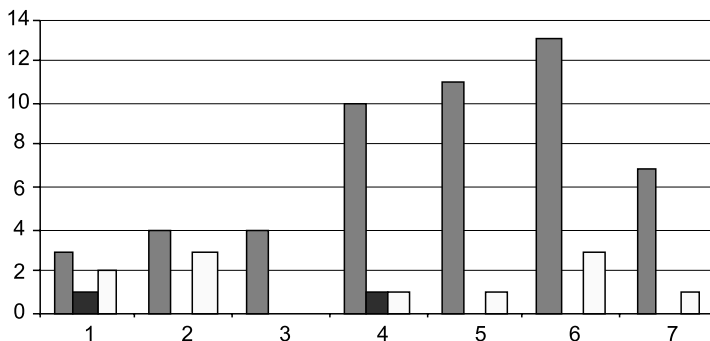
¹⁷ Kaip rodo autorės lauko tyrimų duomenys, ansamblyje įsitvirtinę vaikai dažnai dalyvauja jame, kol baigia mokyklą (maždaug iki 18 m.).

¹⁸ Račiūnaitė 1989: 103.

¹⁹ Vyšniauskaitė 1964: 461.

²⁰ Račiūnaitė 1989: 104.

Merkinės „Kukumbalis“ savo repertuare turi apie 30 tokių dainų. „Jos suteikia naujo skambesio, ypač pritraukia jaunimą“²¹, – teigia ansamblio vadovas Vytautas Černiauskas, pats kuriantis dainų aranžuotes ir akomponuojantis joms gitara. Panašias mintis dėstė ir Varėnos kultūros centro vaikų folkloro ansamblio vadovė Lina Būdienė: „Pirmiausia reikia pažinti ir išmokti grynąjį folklorą, o vėliau, išlaikant dainų melodiją, įsileisti ir gitaras, šiuolaikinį ritmą, nes tokia forma yra priimtinesnė šiuolaikinei visuomenei, įdomiau ir vaikams dainuoti“²². Šie du iš apklaustų septynių Varėnos rajono vaikų ansamblių savo repertuare derina ar ketina ateityje derinti „grynąjį“ ir jau sušiuolaikintą folklorą. Kalbėdama apie folklorinės (taip pat ir muzikinės) tradicijos kaitą Vita Ivanauskaitė akcentuoja: „<...> kasdien darosi vis akivaizdžiau, kad senosios folklorinės tradicijos raiškos formos traukiasi, užleisdamos vietą naujoms, kitaip atspindinčioms tradicinę kultūrą, liudijančioms apie naujus tradicijos posūkius“²³. Kitų dviejų kolektyvų – Marcinkonių „Eglynaičio“ ir Nedzingės „Piemenukų“ – vadovės taip pat pažymi, kad kiekviena karta turi savo muzikinį stilių, ir nors jų ansambliuose skamba tik tradicinis folkloras, jos palankiai vertina profesionaliai, subtiliai dainoms pritaikytą šiuolaikinę harmoniją ir ritmiką. Nagrinėdama dzūkų dainavimo tradicijų ir šiuolaikinio folkloro judėjimo tendencijas Austė Nakienė daro išvadą, kad „<...> atlikimo būdas yra tas dainavimo tradicijos dėmuo, kuris greičiausiai kinta“²⁴. Tuo tarpu kitų trijų ansamblių – Matuizų „Verbenėlės“, Senosios Varėnos „Serbentos“ ir Kabelių „Ašarukų“ – vadovės pabrėžia tik nepakeisto, tradicinio, repertuaro svarbą: „Būtina saugoti gryną muzikinį folklorą. Jei nesaugosim – prarasim savastį“, – teigia Danutė Valentukevičienė²⁵. O ką šiuo klausimu galvoja vaikai? Ar reikia saugoti nepakeistą senąjį folklorą, ar jį kaip tik modernizuoti?

1 pav. Varėnos r. vaikų folkloro ansamblių dalyvių nuomonė apie muzikinį folklorą (pilka spalva – puoselėti tradicinį, juoda – sušiuolaikintą, balta – derinti tradicinį ir sušiuolaikintą); 1 – „Kukumbalis“, 2 – Varėnos m. ansamblis, 3 – „Eglynaičio“, 4 – „Piemenukai“, 5 – „Verbenėlė“, 6 – „Serbenta“, 7 – „Ašarukai“

Gauti atsakymai rodo, kad daugelį vaikų, ypač mažuosius, visiškai patenkina tradicinis muzikinis folkloras. Jiems tai dar yra nauja, įdomu. Vaikų požiūris į jų atliekamą repertuarą yra formuojamas kryptingai, nes vadovai pradžioje stengiasi vaikus supažindinti su

²¹ Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas (toliau: IIES). B. 2335. L. 67.

²² IIES. B. 2335. L. 66.

²³ Ivanauskaitė 2003: 16.

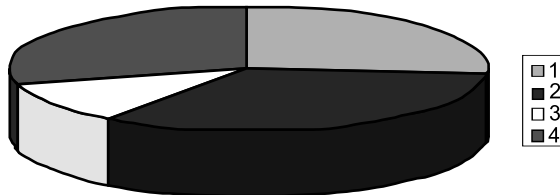
²⁴ Nakienė 2009: 38.

²⁵ IIES. B. 2335. L. 72.

„grynuoju“ etnomuzikiniu palikimu, siekia, kad vaikai suvoktų jo grožį ir vertę. Tik praėjus ši svarbų etapą, galima subtiliai ir atsakingai bandyti priderinti šiuolaikinės harmonijos bei ritmikos elementus. Aktyviau sušiuolaikintu folkloru domisi šiek tiek vyresni – 12, 13 metų vaikai.

VAIKŲ FOLKLORO ANSAMBLIŲ VADOVŲ VAIDMUO

Bet kurio kolektyvo veikla prasideda nuo jo subūrimo. Dzūkijos regiono suaugusiųjų folkloro ansamblių vadovai, kaip jau minėta, į savo kolektyvus pasikvietė beveik pusę (40,6 %) narių. Šiuo aspektu vaikų kolektyvų vadovai ne tokie aktyvūs – jie į ansamblius sukvietė 34 % narių. Vadovams parankus yra tas faktas, kad dauguma jų kartu yra ir mokytojai tose mokyklose, kuriose mokosi ansamblių dalyviai. Iš apklaustų septynių kolektyvų penkiems vadovauja mokytojai. Pradinių klasių mokinius daug paprasčiau įtraukti į folklorinę veiklą, nes mokytojas jiems yra didelis autoritetas. Toks yra Kabelių „Ašarukų“ atvejis: visus aštuonis apklaustuosius vaikus į ansamblių pasikvietė vadovė.

2 pav. Vaikų folklorinės veiklos iniciatoriai: 1 – patys (26 %), 2 – vadovai (34 %), 3 – šeimos nariai (11 %), 4 – draugai (29 %)

Tik truputį mažesnę įtaką negu vadovo kvietimas apsisprendimui lankyti folkloro ansamblių vaikams turi jų draugai bendraklasiai – 29 % (2 pav.). Tai rodo, kad bendravimas folklorinėje veikloje, buvimas tarp bendraamžių ir bendraminčių vaikams yra labai svarbus, taip tęsiamos bendruomeninės etnomuzikavimo tradicijos. Vaikai, būdami iš prigimties labai smalsūs, vadovo ar draugų įtraukti į „folklorinę bendruomenę“, dažniausiai joje pasilieka, o užaugę susiranda kitus – jau suaugusiųjų folkloro ansamblius.

Suaugusiųjų kolektyvuose ir jų vadovai, ir dalyviai neretai pažymi, kad jiems yra svarbus ir pažinimo procesas mokantis naujų kūrinių, sužinant ar prisimenant senuosius papročius, keliaujant po Lietuvą ar tolimesnius kraštus ir t. t. Tuo tarpu vaikų kolektyvuose pažintinis, ugdomasis folklorinės veiklos dėmuo, ko gero, yra pats svarbiausias. Pirmąsias žinias apie tradicinę kultūrą vaikai gauna šeimose. Mokykloje tie pradmenys vystomi toliau, plečiamas akiratis, kaupiamos žinios ir formuojamos pažiūros. „Betarpiškas etninės kultūros pažinimas padeda vaikui intuityviai pajauti dorą, gėrį, grožį, priartina prie tautosakos, tautodailės, etninių papročių“²⁶. Viena mokykla nenudirbs šio didžiulio darbo. Svarbiausias vaidmuo, ugdant visavertę asmenybę, turėtų tekti šeimai. Deja, ne visada šeimose vaikai įgauna tinkamą patirtį. Nors nuolat akcentuojama mokyklos ir šeimų ryšių stiprinimo svarba, pastaruoju metu šeimos kultūra Lietuvoje yra smukusi, nyksta šeimos tradicijos, daugėja nepilnų šeimų, atsirado naujas reiškinys – „emigraciniai našlaičiai“, t. y. vaikai, kurių tėvai dirba užsienio šalyse. Irena Čepienė pažymi, kad prireiks nemažai laiko ir pastangų stiprinant mokyklos ir šeimos sąveiką, kurios rezultatas – etninėmis vertybėmis

²⁶ Čepienė 1997: 49.

grindžiamas dvasinio visuomenės atsinaujinimo pamatas²⁷. Tirtame Varėnos rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, ne retenybė yra asocialios šeimos. Būtent tokiais atvejais vaikams ypač svarbi yra papildoma veikla mokyklose ar kultūros centruose. Folklorine veikla stengiamasi integruotis į visuomenę. Folkloro ansambliuose vaikai iš asocialių šeimų turi galimybę lavintis, keliauti, įgyti patirties, būti įvertinti, suprasti, o kartais net ir socialiau pavalgyti. Vaikų ansamblių vadovai neretai sako, kad jie, be savo tiesioginių pareigų, dar būna ir socialiniais darbuotojais, ir psichologais. Kabelių kaimo „Ašarukų“ ansamblio vadovė akcentavo, kad svarbu sumažinti tokių vaikų socialinę atskirtį²⁸. Jiems reikia daugiau dėmesio, kartais tenka mokyti mandagaus elgesio, spręsti tarpusavio bendravimo problemas, kartais tiesiog išklausyti ir paguosti. Lemiamą reikšmę tuomet turi paties vadovo ir kitų ansamblio dalyvių pavyzdys. Reikšminga, kad net 14 vaikų anketoje parašė, kad juos nustebino šilti tarpusavio santykiai²⁹, vaikų gerumas ir nuoširdumas³⁰, draugiškumas ir vadovės pasišventimas³¹.

Vaikų, ypač „mažųjų“, folkloro ansambliuose, skirtingai nuo suaugusiųjų, repeticijos dažniausiai vyksta žaidimo forma. Vadovai atkreipia dėmesį, kad pradinių klasių mokinių dainų ar šokių mokymosi procesas vyksta žaidžiant, švenčiant, bendraujant. Pasak Kauno r. Garliavos vaikų folkloro ansamblio „Obelėlė“ vadovės Rūtos Stočkuvienės, kolektyve stengiamasi neperkrauti vaikų renginiais. „Tada jiems ir repeticijose būna gera. Su mažiausiais iš pradžių tik žaidžiam, pasakas su dainuojamaisiais intarpais sekam, todėl vaikai iš repeticijų išeina strikinėdami, vos sulaukia kitos repeticijos“³².

Į klausimą, kaip reikėtų puoselėti ir populiarinti savo krašto etninę kultūrą, ansamblių vadovai nurodė du būdus. Vienas jų – tai renginiai, šventės, vakaronės. Rima Avižinienė pasakojo, kad Marcinkonyse jau aštuonerius metus turistams rengiamos etnokultūrinės vakaronės. Tačiau jos nuomone, visos folklorinės šventės turėtų būti uždaresnės, nes ta dalis žmonių, kuriems neįdomu, dažnai blaško kitus arba net šventę sugadina³³. Kitas būdas – tai folkloro rinkimas, kūrybinės stovyklos. Merkinės „Kukumbalio“ vadovo V. Černiausko manymu, būtina „Burtis į klubus, organizacijas, rengti ekspedicijas, dirbti su jaunais žmonėmis“³⁴. Folkloro rinkimas ekspedicijose yra labai svarbi edukacinė veikla. Bendras darbas ir tikslas – rinkti savo krašto žmonių kūrybinį palikimą – sutvirtina ansamblių tarpusavio ryšius. Varėnos kultūros centro vaikų folkloro ansamblio vadovė Lina Būdienė taip pat pabrėžia, kad „Reikėtų, ypač miesto vaikus, vežti į kaimus patiems rinkti dainas, tautosaką, švęsti šventes natūralioje aplinkoje“³⁵. Kaip pažymi I. Trinkūnienė, pačių vaikų surinktos dainos yra labiau vertinamos, geriau suvokiamas jų turinys. „Per ekspedicijas surinktos medžiagos – dainų, pasakų, šokių ar žaidimų – poveikio efektas keleropas: suvokiamas ne tik kūrinio meninis vaizdas, bet išlieka ir pateikėjo atlikimo maniera, pagaliau, pati situacija, kai kūrinys buvo užrašinėjamas“³⁶. Geriausia

²⁷ Ten pat: 51.

²⁸ IIES. B. 2335. L. 72.

²⁹ IIES. B. 2335. L. 25.

³⁰ IIES. B. 2335. L. 23.

³¹ IIES. B. 2335. L. 40.

³² Šemetaitė, Šorys 2003: 84.

³³ IIES. B. 2335. L. 68.

³⁴ IIES. B. 2335. L. 67.

³⁵ IIES. B. 2335. L. 66.

³⁶ Trinkūnienė 1989: 101.

pradėti nuo artimiausių apylinkių, tuomet surinkta folklorinė medžiaga atspindi vietines tradicijas. Ekspedicijų dalyviai gali tiesiogiai perimti konkrečiam kraštui būdingą tradicinį muzikavimo stilių.

VAIKŲ ETNOMUZIKINĖS VEIKLOS MOTYVAI

Reikšminga, kad 8–10 metų vaikai dažnai puikiai suvokia, kad folklorinė veikla juos praturtina įvairiomis žiniomis, – tą akcentuoja net 40 % apklaustų vaikų. Atsakydama į anketos klausimą, ką jiems duoda veikla folkloro ansamblyje, viena jauniausių respondenčių, gimusi 1998 m., rašo: „Aš esu svarbi, išmokau dainuoti“³⁷. „Galimybę atsiskleisti, tobulėti, dainuoti“³⁸ – nurodė vyresnė respondentė, gimusi 1990 metais.

Šiuolaikinį vaiką dažnai sunku kuo nors nustebinti. Lengvai pasiekiamos įvairios komunikacijos priemonės neretai atima mokėjimą stebėtis, patirti pažinimo džiaugsmą. Nuo seno yra žinoma, kad kas lengvai gaunama, nelabai ir vertinama. Į klausimą, kas jiems buvo netikėta, kas nustebino lankant folkloro ansamblį, atsakymų buvo labai įvairių. Kai kurie respondentai pažymėjo, kad juos nustebino kelionės ir ypač tolimesnės, pvz., į Vokietiją. Tai pirmosios vaikų kelionės į užsienį, ir šią galimybę jiems suteikė dalyvavimas folklorinėje veikloje. Susipažindami su įvairių tautų tradicinėmis kultūromis, matydami, kaip klausomasi jų atliekamo lietuviško folkloro, vaikai suvokia, kad savo dainomis, šokiais, tautiniais drabužiais jie atstovauja savo šaliai. Palaipsniui vyksta etnokultūrinio tapatumo paieškos, formuojasi suvokimas, kad nykstant valstybių sienoms, kuriantis bendroms ekonominėms, informacinėms erdvėms, tik kultūrinių skirtumų dėka maža lietuvių tauta išliks pasaulio kultūriniame žemėlapyje.

Kai kurie vaikai parašė, kad juos nustebino dzūkiškos dainos ir dzūkiška tarmė. Vieni pastebėjo, kad visos dzūkiškos dainos, net ir vaikiškos, yra liūdnos³⁹, kiti – kad „labai dzūkuojam“⁴⁰, „pradėjau kalbėt dzūkiškai“⁴¹. Tokie atsakymai geriausiai iliustruoja, kad folkloro ansamblių veikloje vyksta ne tik labai svarbūs pažintiniai procesai, bet ir formuojasi vietinis (šiuo atveju – dzūkiškas) etnokultūrinis tapatumas.

Dalis vaikų paminėjo, kad juos stebina jų bendraamžių ansamblių dalyvių rimtas požiūris į tradicines dainas, šokius, noras sužinoti apie juos daugiau⁴². Ypač geras pavyzdys mažiesiems yra vyresniųjų vaikų noras daugiau išmolti, dažniau koncertuoti, nekreipiant dėmesio į pakankamai dažnas bendraamžių pašaipas dėl jų dalyvavimo folklorinėje veikloje. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad veiklai folkloro ansamblyje pritaria visos šeimos, tačiau vaikai neretai sulaukia įvairių neigiamų reakcijų iš tokioje veikloje nedalyvaujančių bendraamžių. Į anketos klausimą: „Kaip į Jūsų veiklą reaguoja bendraamžiai?“, net 23 vaikai parašė, kad iš jų šaipomasi. „Juokiasi, bet man nesvarbu“⁴³; „Klausia, kokia čia nesąmonė“⁴⁴. Du respondentai atsakė, kad jie neprasitarė bendraklasiams apie savo veiklą ansamblyje. Senosios Varėnos ansamblio „Serbenta“ vadovė Irena Naujūnienė pokalbio metu taip pat minėjo, kad vaikai labai nenoriai koncertuoja savo miestelyje ar mokykloje, o ten, kur jų

³⁷ IIES. B. 2335. L. 25.

³⁸ IIES. B. 2335. L. 45.

³⁹ IIES. B. 2335. L. 29.

⁴⁰ IIES. B. 2335. L. 31.

⁴¹ IIES. B. 2335. L. 17.

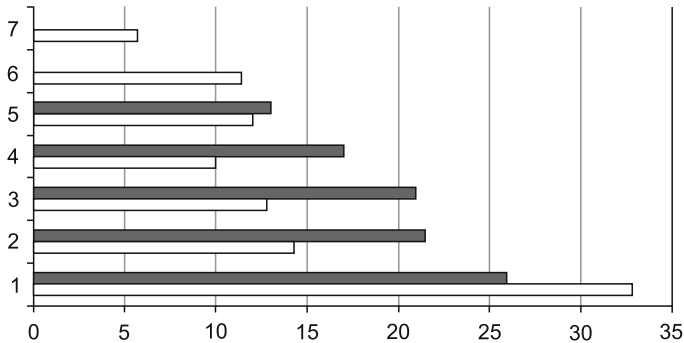
⁴² IIES. B. 2335. L. 21, 22.

⁴³ IIES. B. 2335. L. 40.

⁴⁴ IIES. B. 2335. L. 13.

nepažįsta bendraamžiai, mielai dalyvauja⁴⁵. Viena respondentė taip ir parašė: „Ne visur norisi koncertuoti“⁴⁶. Natūralu, kad vaikams yra labai svarbi aplinkinių ir ypač jų vienmečių nuomonė apie juos. Tokios pašaipos vienus užgrūdina, kitus atbaido nuo prasmingos veiklos. Šiuo atžvilgiu iš apklaustų kolektyvų išsiskiria Nedzingės „Piemenukų“ ir Varėnos kultūros centro ansambliai, nes visi jų dalyviai, išskyrus vieną, parašė, kad kiti vaikai į jų folklorinę veiklą reaguoja teigiamai.

Įdomūs vaikų folklorinės veiklos pateiktų motyvų analizės rezultatai. Aiškinantis, kurie pagrindiniai motyvai skatina vaikus dalyvauti folklorinėje veikloje, buvo klausama, ką jiems ši veikla reiškia. Pateiktoje diagramoje matyti Varėnos r. vaikų ir suaugusiųjų folklorinės veiklos motyvų skirtumai (3 pav.).

3 pav. Varėnos r. vaikų ir suaugusiųjų folklorinės veiklos motyvų sklaida. Balta spalva – suaugusieji, pilka – vaikai; 1 – dainavimas, 2 – koncertai, kelionės, 3 – bendravimas, 4 – tradicijų tęsimas, 5 – laisvalaikis, poilsis, 6 – kita, 7 – neatsakė

Kaip ir suaugusieji, Dzūkijos vaikai dažniausiai į pirmą vietą iškelia patį dainavimą: svarbiausiu veiklos motyvu dainavimą laiko trečdalis suaugusiųjų ir ketvirtadalis vaikų. Jei suaugusiesiems folklorinėje veikloje koncertai ir kelionės pagal svarbą yra tik ketvirtoje vietoje (14 %), tai vaikų motyvacijoje jie užima antrą poziciją (22 %). Pakankamai yra svarbus vaikams ir bendravimo motyvas – jis trečioje vietoje (21 %); tik 12,5 % suaugusiųjų respondentų svarbiausiu savo folklorinės veiklos motyvu įvardijo bendravimą. Reikšminga yra tai, kad tradicijų tęsimas pagal svarbą vaikams yra tik ketvirtoje vietoje (17 %), tačiau kaip reikšmingiausią šį motyvą įvardijo dar menkesnis suaugusiųjų skaičius – 10 %. Dzūkijos vaikų ir suaugusiųjų folkloro ansamblių vadovai turėtų dažniau priminti šį ypač svarbų folklorinės veiklos aspektą, nes, susiaurėjęs etnokultūros raiškos laukui ir sklaidos galimybei, mokyklose ir kultūros centruose veikiančios folkloro ansambliai praktiškai yra vienintelė vieta, kur, tęsiant senąsias etnomuzikavimo tradicijas, aktyviai puoselėjamas vaikų ir jaunimo etnokultūrinis tapatumas.

IŠVADOS

1. Svarbiausia vaikų folkloro ansamblių funkcija yra jų ugdomoji veikla. Repertuaras diferencijuojamas pagal vaikų amžių. Patiems mažiausiems, 4–7 metų amžiaus, vaikams repetici-jose sekant pasakas, padavimus, dainuojant dainas, imituojant paukščių ir žvėrelių balsus

⁴⁵ IIES. B. 2335. L. 71.

⁴⁶ IIES. B. 2335. L. 11.

atsiskleidžia vaikų folkloro pažintinė auklėjamoji funkcija. Pradinių klasių mokiniams priimtinausias yra „piemenėlių repertuaras“, o paaugliai jau nevengia ir suaugusiųjų repertuaro. Vyresniųjų klasių moksleiviai, 12–18 metų paaugliai, vadovams padedant kartais bando senąsias liaudies dainas derinti su šiuolaikinės muzikos stiliais.

2. Analizuojant vaikų kolektyvų vadovų darbo specifiką, išryškėjo šie aspektai. Pradinių klasių mokiniai dainų ar šokių mokosi žaisdami, švęsdami, bendraudami. Vaikų ansambliuose pradedantiems dainuoti mažiesiems iškyla balso formavimo problema, vėliau – individualaus tembro paieškos. Neretai vaikų ansamblių vadovams, be savo tiesioginių pareigų, tenka būti socialiniais darbuotojais ir net psichologais, nes tirtuose kolektyvuose dalis vaikų yra iš asocialių šeimų. Folklorine veikla stengiamasi tokius vaikus integruoti į visuomenę. Šie išvardyti reiškiniai yra visiškai nebūdingi suaugusiųjų kolektyvams.

3. Apklauso duomenimis, net 40 % apklaustų vaikų puikiai suvokia, kad folklorinė veikla juos praturtina įvairiomis žiniomis. Ištyrus vaikų etnomuzikinės veiklos motyvus, paaiškėjo, kad Varėnos r. folkloro kolektyvus lankantys vaikai į pirmą vietą iškelia dainavimą. Antrą poziciją užima koncertai ir kelionės, bendravimo motyvas yra trečioje vietoje, o tradicijų tęstinumas pagal svarbą yra ketvirtas.

Gauta 2009 06 15
Parengta 2009 09 08

Literatūra

1. Čepienė, I. Etninės kultūros ugdymo vidurinėje mokykloje ypatumai. *Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos respublikoje*. Vilnius: Lygė, 1997.
2. Eriksen, T. H. *Akimirkos tironija. Greitasis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
3. Giedraitis, L.; Šorys, J. Po šimto mėgėjų meninės veiklos metų. *Liaudies kultūra*. 2000. 4.
4. Giedraitis, L. Viltingas daigynėlis „Tramtatulis“. *Liaudies kultūra*. 2007. 4.
5. Ivanauskaitė, V. Folklorinės tradicijos kaitos ypatumai. *Tautosakos darbai*. 2003. XVII (XXV).
6. Kakanauskas, A. „Čiučiuruks“ žemaitiškai reiškia žirną. *Liaudies kultūra*. 1999. 1.
7. Kuzmickas, B. *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2007.
8. Meno kolektyvų ir jų vadovų veiklos nuostatai. Patvirtinta Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus 2008 m. spalio 7 d. Įsakymu Nr. V–46.
9. Merkienė, I. E. Lokalinių etnologinių tyrimų tematika ir problematika. *Etninė kultūra*. Vilnius, 2006.
10. Nakienė, A. Dzūkų dainavimo tradicijos ir šiuolaikinio folkloro judėjimo tendencijos. *Liaudies kultūra*. 2009. 1.
11. Račiūnaitė-Vyčiniienė, D. Vaikų folkloro ansamblių repertuaro formavimas. *Liaudies kultūra*. 2003. 4.
12. Račiūnaitė, D. Folkloras vaikų ansambliuose. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989.
13. Šaknys, Ž. B. Kultūros transmisijos problema Punsko apylinkėse. *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
14. Šemetaitė, J.; Šorys, J. Vaikų folklorinio dainavimo mokymo būdai. Su vaikų folkloro ansamblių vadovėmis Daiva Bradauskiene, Dalia Deksiene, Ramune Pečiūliene, Rūta Stočkuvienė kalbasi LLKC Muzikinio folkloro poskyrio vadovė Jūratė Šemetaitė. *Liaudies kultūra*. 2003. 3.
15. *Tautinės tapatybės dramaturgija*. Sud. R. Grigas, L. Klimka. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

16. Trinkūnienė, I. Vaikų folkloro ansamblių auklėjamoji reikšmė. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989.
17. Vakarinienė, A. Vaikų folkloro ansambliai ir choreografinis folkloras. *Liaudies kultūra*. 2002. 6.
18. Vyšniauskaitė, A. Vaiko amžiaus tarpsniai. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.
19. Zabieliienė, A. *Folkloriniai ansambliai Lietuvoje: etnokultūrinės savimonės tęstinums 1990–2006 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007.
20. Zabieliienė, A. Lietuvos sostinės ir provincijos lietuvių folklorinių ansamblių sąsajos su etninės kultūros paveldu. *Lituanistica*. 2003. 3(55).
21. Zabieliienė, A. Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinė apranga: etninio tapatumo aspektai. *Lituanistica*. 2006. 3(67).

Šaltinis

Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynas. Byla Nr. 2335

AUŠRA ZABIELIENĖ

Ethno-cultural identity manifestation: Varėna District children's folklore groups

Summary

At present, the Dzūkija ethnographical region has the largest number of folklore groups in Lithuania. There are 23 adult and 12 children's folklore groups in the District of Varėna alone. This article seeks to reveal realities of the Varėna District children's folklore groups.

The major objective of children's folklore groups is education. In primary schools, the learning process of folk songs and dances is carried out alongside with playing, teaching and communication. Alongside with their direct responsibilities, leaders of children's folklore groups are often forced to act as social workers and even as psychologists. Some of the children attending Varėna District folklore groups come from asocial families. For such children, folklore activities serve as a means of social integration.

The survey of motivations stimulating children's involvement in ethno-musical activities has revealed that children attending folklore groups name singing in the first place. Concerts and concert tours take the second score. Tradition continuity for children is in the fourth position.

Analysis of children's folklore group activities has shown that folklore groups acting at schools and culture centres are almost the only remaining place where the ethno-cultural identity of children and youth can be actively nurtured by promoting the continuity of ancient ethno-musical traditions.

Key words: children, folklore groups, activities, Dzūkija ethnographical region